

Savaş ve Şiir: Tarihin Tanığı Olarak Şairler

War and Poem: Poets as a Witness to History

Dursun Ali Tökel¹

¹Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Dursun Ali Tökel,
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-mail: datokel@fsm.edu.tr

Geliş tarihi / Date of receipt: 18.04.2018

Kabul tarihi/Date of acceptance: 10.05.2018

Atıf/Citation:

Tökel, Dursun Ali. "Savaş ve Şiir: Tarihin Tanığı
Olarak Şairler." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt:
58, Sayı: 1, 2018, s. 141-154.
<https://doi.org/10.26650/TUDED425614>

ÖZET

Tarihî hadiselerin izah edilip yorumlanmasında arşiv belgeleri kadar edebî verimlerin şahitliğinden de istifade edilmesi gerekmektedir. Zira sanatçı; yaşamışlıkları gelecek nesillere aktarma ve tarihten ebediyete taşıma noktasında oldukça değerlidir. Bu yazıda, savaş ve şiir bağlamında tarihin tanığı olarak şairlerin ne derece önemli bir yere sahip oldukları Horatius'dan Nef'î'ye, Merahî'den Edip Ahmet Yükneki'ye, Hoca Saadettin Efendi'den Rûdekî'ye çeşitli isimlerin bu husustaki tanıklıklarına başvurularak tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, şiir, şair, edebiyat ve tarih ilişkisi, Klasik Osmanlı Edebiyatı

ABSTRACT

It is necessary to benefit from the witness of literary yields as much as archival documents in the explanation and interpretation of historical events. An artist is highly precise about transferring experiences to future generations and bringing them from history to the future. As witnesses of history in the context of war and poem, the importance of poets is discussed in this text paper by referring to the witnesses of various people on this point from Horatius to Nef'î, Merahi to Edip Ahmet Yukneki and Hodja Saadettin to Rudeki.

Keywords: War, poem, poet, literature and history relation, Classical Ottoman Literature

EXTENDED ABSTRACT

The interpretation of historical events as they witness social life, literary yields can be considered a reference point. Although history researchers do not regard utilizing literary resources as preferable for explaining historical events literary texts are actually resources for the interpretation of life experiences. In this study, first discuss what kind of breakdowns would have occurred if there had not been poets as witnesses in the transfer of history to the present-day; further, the study presents evidence from the those who lived in different social environments and various centuries, such as Horatius, Nef'i and Edip Ahmet Yuknekî, about the importance of the historical witness of the poets. As aforementioned people stated, emperors, kings, and sultans can be represented to future generations by reviving the words of poets. The best way for historical events to be eternity from the day they occurred is through a poet. Sharing the experiences via poems was considered as effective and as permanent as "carving into a marble".

Another important point that the study focuses on is that poets reveal the reasons behind wars with images and symbols according to their social and political environment they are in by interpreting why warriors fight. At this point, the poet is the voice of the silent crowd and a contact between sultans and soldiers, especially during campaigns. In addition, poems convey wars with a literal language blow-by-blow via "*gazavatnames*-literary resources telling about the wars against Christian powers." For example, *gazavatname* Cehrin by Vuslati cinematographically highlights a war from the beginning to the end.

It is significant that poets witness important events in history, especially wars, in order to light on historical events. However, it should be remembered that above all, literary texts are written on the basis of images; thus, proper comprehension of these texts will be related to the analysis of their images by the reader. After all, it is certain that the issue of approaching historical and archival documents but also the experience of the poet into consideration is a needed in today's interpretation of history. If the witness of the poet and the witness of the history corroborate each other, something having two witnesses will cause no harm. However, a poet explains everything that is experienced regarding war blow-by-blow like a journalist of the time, especially in genres like *Gazavatname*. It is known that the Ottoman people preferred to express almost every problem or happiness through poems. It would be a deficient and simple approach to access history to the an extent permitted only by archival documents.

GİRİŞ

Edebiyatı tarihin kaynağı olarak kullanmak ve tarihi hadiseleri yorumlamada edebî metinlere müracaat etmek umumiyetle tarihçilerin küçümsediği bir yoldur. Burada hemen edebî metinlerin hayal ile karışık olması gösterilir. Oysa bu her zaman böyle değildir. Tarihin en karmaşık hadiselerini aydınlatmada edebî metinlerin, hem de menâkıbnâme gibi olağanüstüye dayalı kurmaca metinlerin nasıl önemli bir rol oynayabileceğini Halil İnalıcık'tan dinliyoruz:

“Velâyetnâme-i Sultan Otman, Fatih döneminde yaşamış abdallardan Otman baba'nın yaşamını ve kerametlerini anlatan bir menâkıbnâme olup 1483'te Otman Baba'nın dervişlerinden Küçük Abdal tarafından yazılmıştır... Eser, Baba'nın yaşamını, abdalizmin temel inançlarını ve genellikle rum abdalları tarihini aydınlatan temel kaynaklardan biridir. Aynı zamanda Fâtih'in aşırı Râfîzî gruplara karşı tutumunu gösteren güvenilir tarihî bir kaynak niteliği de taşımaktadır... Eser tenkitli bir biçimde kullanılırsa, onun değerli bir tarih kaynağı olduğu ortaya çıkar. Birçok yönden önemli olan bu kaynak...”¹

Yahya Kemal, şairin bu önemli kimliğini daha veziz ifade etmiştir: “Şâir milli hayatın şahidi mevkiiinde idi, padişahın serdara kadar bütün şahsiyetleri o yaşatıyordu. *Nef'î* diyor ki: *Sultan Süleyman'ın* namını haşre dek yaşatan Bâkî'nin sözündeki âb-ı hayattır.”²

Şairin tanıklığı olmasa, tarihin bize naklinde nasıl arızalar peyda olurdu? Nesir yeni çağların işi. Mitler, destanlar bin yıllarca hep şiirle aktarıldılar. Cemil Meriç, Mehmet Akif'in çağının hemen her sorununa parmak basan bilinçli bir aydın olduğunu ve muhakkak azami derecede istifade etmemizi söylerken, şiirin tanıklığının bizim için neden elzem olduğunu çok güzel bir sebeple vurgulamış: “Cevdet Paşa'dan, Ahmet Mithat'tan, Said Halim'den veya Samiha Ayverdi ile Erol Güngör'den vazgeçelim demiyorum. *Ne var ki milletimiz mizahça şairdir. Hakikatleri bir şairden dinlerse daha iyi anlar.*”³

Kahramanlar Homeros'ta, Firdevs'i'de, Mahabharata'da, Manas'ta şiirle hayat buldular. Şair dilin kahramanıydı, kahraman da meydanın kahramanı. O meydanın kahramanını, milletleri kurtaran yiğitleri, yüzbinlerin varlık yokluk savaşlarını şairler dile getirmeseler, kralları, padişahları bize anlatmasalar bizim onlardan ne haberimiz olurdu?

Horatius'a kulak verelim:

*“Beyhudeydi şefin ve bilgenin gururu,
Ozanları yoktu ve öldüler!
Boşunaydı entrikaları, boş yere aktı kanları,
Ozanları yoktu ve öldüler!”*⁴

1 Halil İnalıcık, *Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 137-138.

2 Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cem.Yay., İstanbul 1997, s. 53.

3 Cemil Meriç, *Cemil Meriç Konuşuyor*, (Haz: Mustafa Armağan), KETEBE Yay., İstanbul 2018, s. 254

4 Alberto Manguel, *Kelimeler Şehri*, (Çev: Esen Ezgi Taşçıoğlu), YKY, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 15.

Yani ölünce ölmediler, onları gelecek nesillere aktaracak şairleri yoktu, kahramanlıkları, mücadeleleri, destanlara karışan yiğitlikleri meydanlarda ve hafızalarda kaldı, onlar silinince onlar da silindiler; kelimelerle hayat bulamadılar. Kelimelerle hayat bulmak ne demek? Onu da Nefî'ye müracaatla izah edelim:

*İltifat et sühan erbâbına kim anlardır
Medh-i şâhan-ı cihân-bâna veren ünvanı
Kim bilirdi şuarâ olmasa ger sâbıkda
Dehre devletle gelip yine giden sultanı
Haşre dek âb-ı hayat-ı sühân-ı Bâkî'dir
Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleymân Hanı⁵*

"Şairlere iltifattan sakın geri durma; zira bu cihânın gözcüleri olan o şanlı hükümdarları övenler şairlerdir!

Eğer şairler olmasaydı, şu dünyaya devletle gelip yine devletle (saadette) giden hükümdarları kim nerden bilecekti?

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ı kıyamete kadar yaşatacak olan, Bâkî'nin âb-ı hayâta benzeyen o sözleri değil midir?"

Nefî, cihan sultanına (I. Ahmed) karşı söylediği bu mısralarda adeta meydan okur; "biz şairler olmasak sizi kim nerden bilecektir? Kanuni Sultan Süleyman diye birinden bahsediyorsak işte bu Bâkî'nin adeta bir âb-ı hayat olan mısraları sayesinde." Demek ki asıl âb-ı hayat dilde olmaktır, şiirde olmaktır, orada yaşamaktır.

Horatius'un, Nefî'nin veya "Akhilleus (Aşil), sadece Homeros sayesinde vardır."⁶ diyen Chateaubriand'nın ne dediğini anlamak için bir de, şiirle anlatmayı "mermere kazımak" olarak nitelendiren Merâhî'ye kulak verelim:

*Sefer-i şâh-ı cihânı yazdum
Mermere sikke-i şâhî kazdum
Ki eger nazm ola bir ma'nâ
Tâ kıyâmet olur ahbâr-nümâ
Bilinür nazm ile ahvâl-i selef
Okınur ba'de zamân hâl-i selef
Sühan-ı şâir-i nâzûkle müdâm
Bilinür hâl-i selef cümle tamâm
Olmasa şâir-i Firdevsî eger
Ol zamâne şehin ayâ kim anar*

5 Nefî Divanı, (Haz: Metin Akkuş,), Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 52

6 Alberto Manguel, *İlyada ve Odyssea*, (Çev: Algan Sezgintüredi), Versus Kitap, İstanbul 2010, s. 71.

Şâiri-i nâzük olan çünkü müdâm
Andurur adını her yerde tamâm⁷

"Ben cihan padişahının seferini yazdım, bu suretle mermer şahın sikkesini kazımış oldum. Eğer bir hadise şiirle ifade edilirse, onun hikâyesi kıyamete kadar baki kalacak demektir. Geçmişlerin haberleri, sonraki zamanlarda da ancak onları anlatan şiirler sayesinde okunur.

Gelip geçenlerin maceraları ancak onları nazma çeken o nazik şairlerin şiirleri sayesinde bilinebilir.

Eğer Firdevsi (Şehnâme yazarı) olmasaydı, o geçmiş çağların şahlarını kim anabilirdi ki? Senin adını her daim andıracak olan o nazik dilli şairlerdir."

Hükümdarını tarihin tozlu sayfalarından kurtarıp ebediyete intikal ettirmek isteyen Edip Ahmet Yükneki de aydı kaygıyı Atabetü'l-Hakâyık'ta şöyle dile getirmiş:

Tat İspehsalar big için bu kitâb
Çıkardım acunda atı kalsu dip
Kitabımın görgen işitgen kişi
Şâhımın dua birle yad kılsu dip⁸

"Bu kitabı, Dad Sipehsâlâr'ın adı bu dünyada hep anılsın diye yazdım. Benim bu kitabımı gören, işiten bir kişi şahımı hep dualarla ansın!"

Zâtî de tıpkı Nefî gibi şiirin bu anlamdaki âb-ı hayatlığına vurgu yapar:

Zâtî'yâ Hızr gibi haşre degin ölmezsin
Âb-ı Hayvân içürubdur saña bu ter gazelün⁹

Ey Zâtî, sen artık Hızır gibi kıyamete kadar ölmeyeceksin; zira bu yepyeni gazelin sana âb-ı hayat içirdi."

Ziya Paşa, şairin şahitliğinin kaçınılmazlığı vurguladığı şu mısralarda durumu, vermiş olduğu apaçık örneklerle daha anlaşılır bir şekilde izah etmiş oluyor:

Bu dehre nice şeh-i cihân-bân
Geldi, gitti olundu isyân
Bir Gaznevî nâm u şöhret aldı
Şehnâme'de çünkü ismi kaldı
Sa'di eğer etmeseydi irâd
Kim eylerdi Atabek'i yâd

7 Fatih Başpınar, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferine Dair Bir Mesnevî: Merâhî'nin 'Feth-nâme-i Sefer-i Sigetvar' Adlı Eseri", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/52818>

8 Edip Ahmet Yükneki, *Atabetü'l-Hakâyık*, (Haz: Ayşegül Çakan), T.İş Bankası Yay., İstanbul 2015, s. 7.

9 *Zâtî Dîvânı*, (Haz: Ali Nihat Tarlan), İÜEF Yay., İstanbul 1968, C.II, G. 701.

*Ezkâr-ı Hüseyin Baykara'yi
Hıfz eyledi Câmî vü Nevâyî¹⁰*

"Bu dünyaya ne cihan hükümdarları geldi, sonra da gitti, isyanlar oldu. Gazneli Mahmut, Şehnâme'de ismi geçtiği için bugün büyük bir şöhrettir. Sâdî-i Şirâzî eğer adını eserinde anmamış olsaydı Atabek'i kim yâd ederdi ki? Bugün Hüseyin Baykara'yı eğer anıyorsak, onu eserleriyle koruyup bugüne ulaştıran büyük şairler Molla Câmî ve Ali Şir Nevâî sayesinde." "

Niçin Savaşıyorlar?

Şüphesiz savaşların pek çok sebepleri var; kimi açık kimi de gizli. Sadece tarihi yapan veya yazanların değil, şairin yorumu da bizim için önemli; savaşın ne için savaşıyorlar? Bu soruya da cevap olabilecek mahiyette birkaç örnek vermek istedik.

Hoca Saadettin Efendi Osmanlının niçin savaştığına bir yorum getirmiş:

*Benim Âl-i Osman'dan menkıbeler söyleyen
Namlarını onların benim bir bir okuyan
Bunlar oldular İslam dünyasına padişah
Adalet ve barışı kıldılar âleme şâh.¹¹*

Hoca Sadettin Efendi Tarih'inin bir başka yerinde Osmanlı Sultanlarının niçin savaştığını daha açık bir dille anlatmaktadır:

"Mutluluklarla dolu Osmanlı Sultanları, ülkeleri güvenlik ve dirlik gerekleriyle korunsun, bu anlam üzerine devletlerini kurmuşlar, düşmanlarını tepelemekte, cihana hükmetmekte, Tanrı'nın bir emâneti bulunan cihân padişahlığının şanını yerine getirmekte de harcadıkları çaba ve emekle, iyi ad bırakmada yarışıp durmuşlardır. Kulların efendisi olan Allah'a güvenerek, cihanın övüncü Peygamberin ruhaniyetine sığınarak ve bunlara dayanarak hak ve adaleti yürütmüşler, İslam ülkelerini onarmışlar, din ve devlet düşmanlarını yok etmek için güç ve kudret kemerlerini bağlamışlar, kötülüklerini isteyenleri mutluluk nurlarıyla tepeleye gelmişlerdir..."¹²

Ahmedî, İskendernâme'nin girişinde şairin yaptığı işi daha iyi tanımlamış: Sırları ifşa eden, ortaya çıkaran:

*Ger kulak dutar isen bendin yana
Şerh idem râzını her remzin sana¹³*

10 Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitb., İstanbul 1973, s. 74.

11 Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih I*, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bak. Yay., Ankara 1999, s. 8

12 Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih I*, s. 247-248

13 Ahmedî, *İskender-nâme*, (Haz: İsmail Ünver), TDK Yay., Ankara 1983, 23.

Diğer bir İskendernâme yazarı Ahmed-i Rıdvân da yaptığı işi “remz ile hikâyet eylemek” olarak izah eder, yani imge veya sembollerle anlatmak:

*Gine bir destân rivâyet eyledüm
Remz ile nazm-ı hikâyet eyledüm
Ger bana togru tutarsan gûş-ı cân
Sana remzün togrusın kılam beyân¹⁴*

“Yine bir destan rivayet eyledim, hikâyeyi sembollerle şiiirleştirdim. Eğer can kulağını bana doğru tutarsan, sana sembollerin doğrularını bir bir açıklayayım.”

Savaşı sadece kılıçların savaşı olarak düşünmemek lazım. Sadece savaş için değil, bir zamanlar karıncalarla savaş için de şaire müracaat edilirdi: Muhibbi (Kanuni Sultan Süleyman), ehemmiyet verdiği fakat karıncaların bürüdüğü bir ağacı hakkında:

*Ağacımı bürüyüpdür karınca
Günah var mıdır anı kesince*

Beyti yazılı bir tezkireyi Ebussuud Efendi’ye gönderip onun bu konudaki fetvasını sorar. Hoca Efendi de şu cevabı verir:

*Yarın mahşer yerine kim varınca
Hakın alır Süleyman’dan karınca¹⁵*

Kanuni dönemi seferlerini anlatan Arifi’nin, minyatürlerle süslü muhteşem eseri Süleymannâme, sadece bizim tarihimizi şahidi değildir. Bu eserde bir Osmanlı sanatkârının Fransa kralını tasvirine de yer verilmiştir. İşte şair gözüyle Fransa kralı:

“Kâfir sultanlarının muazzamlarından, küfür diyarının çok eski hükümdarlarından, taht sahibi Hüsrev ve memleket sahibi haşmetli kral, sınırsız hazineler ile tanınmış França memleketine Nuşîrevân tahtıyla başabaş olan Françesko, Sultanın dünya gücünü temsil eden yüce kapısına elçisi ile arzihal gönderip...”¹⁶

Şâir Sessiz Yiğınların Cesur Sözcüsüdür

Şairin, çok az kimsede olan bir rolü daha vardır ki bu, onun ayrıcalığının en önemli kanıtlarından biridir. Bu rolü de daha ziyade savaş veya daha genel olarak söylemek gerekirse sefer zamanlarında oynuyorlar.

Ortada sert bir hükümdar vardır, sefer halinde ordu bir yere konaklamış ve uzun süredir

14 İsmail Avcı, *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân’ın İskendernâmesi*, bkz: http://dSPACE.balikesir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1792/%C4%B0smail_Avc%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

15 Amil Çelebioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, MEB. Yay., İstanbul 1994, s. 57.

16 Halil İnalçık, *Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 44.

hareket etmemiştir. Zafer sonrası ortaya çıkan bu durumda hükümdar halinden ve yerinden memnun ve fakat komutanlar, askerler vatandan ayrılığın ıstırabı ile hayli rahatsızdır. Fakat bu rahatsızlığı bir türlü hükümdara söyleyemezler. Bunun için de padişahın çok sevdiği bir âlim şairi aracı koyarlar. O şair de gider ve durumu hale münasip bir şiirle padişaha *şifreli* olarak arzeder. Hükümdar meramı anlar ve orduya hemen hareket emri verir. Şair kimsenin başaramadığını harika bir yolla başarmıştır. Bu, onun eşsiz gücünden kaynaklanır.

Şairin bu rolüne ilişkin biri İran diğeri Türk olmak üzere iki şairden örnek verilecektir:

Şah Nasr b. Ahmed bir sefer dönüşü Merv şehrine uğrar, havası ve suyu hoşuna gittiği için de uzun süre burada kalır, fakat maiyetindekiler bir an önce Buhara'ya dönmek istemektedirler, lakin bunu şaha bir türlü söyleyemezler. Aralarında meşveret edip durumu büyük şair Rûdekî'ye açarlar ve ondan şahı ikna edecek bir şiir okumasını isterler.

Rûdeki, bu isteğe hayır demez ve bir gazel yazarak şahın huzurunda okur: Gazelin anlam ve akıcılığı Nasr'a o kadar tesir eder ki, şah çizmelerini bile giymeden atına atlayıp Buhara'nın yolunu tutar.

Rûdekî'nin şiiri şudur:

*Bûy-ı cûy-ı mevliyân âyed hemî
Yâd-ı yâr-ı mihribân âyed hemî*

*Rîg-i Âmû vü dürüşrîhâ-yı û
Zîr-i pâ çün perniyân âyed hemî*

*Âb-ı Ceyhûn ü şigerfîhâ-yı û
Henk-i mâ râ tâ miyân âyed hemî*

*Şâh mâhest ü Buhârâ âsumân
Mâh sûy-ı âsumân âyed hemî*

*Şâh servest u Buhârâ bûstân
Serv sû-yı bûstân âyed hemî*

"Mulyan ırmağının rüzgarı esiyor sanki, yar-i mihribânın bûy-ı dilâvizi geliyor. Amu çölündeki kumların sertliği pâ-yı iştîyâkımızn altında ipek gibi rikkat ve letâfet kesbediyor Ceyhun nehri bile o kadar derinliğiyle beraber ancak atımızın karnına çıkabiliyor. Ey Buhara şad ol! Yaşa ki şah sana misafir geliyor! Şah bir nur saçan ay; Buhara ise o ay'ın gökyüzü. Gökyüzünü süsleyen ay cilvegâhı olan asumana yükseliyor. Yahud şah bir servidir ve Buhara da bu servinin bahçesidir.

İşte bu servi yurdu olan bahçeye doğru geliyor.”¹⁷

Yavuz Sultan Selim’in Mısır fethinde ordu yaklaşık olarak yedi ay civarında Mısır’da kalmıştı. Herkes Anadolu’yu özlemişti ama kimse cesaret edip de bunu Yavuz’a söyleyemiyordu. Yavuz’un pek sevdiği Anadolu kazaskeri Kemalpaşa-zade ‘ye müracaatla şöyle dediler: “ Ne zamana kadar bu gurbet diyarında hasretlik çekeriz, Olmaz mı ki Padişahi, Rûm (Anadolu) tarafına göçmeye meylettirecek birkaç söz söyleysin?”

Bunun üzerine Kemalpaşa-zade durumu Yavuz’a açma için fırsat kollar. Çok geçmeden Yavuz Sultan Selim, Paşa’ya sorar: “İlde ne söz gelici var?” Fırsatı ganimet bilen Paşa-zâde Yavuz’a durumu şu kısasa eşliğinde haber verir:

“Padişahım, yolda gelirken asker halkı Nil’den tavarların (hayvanlarını) suvarırken işittim: Birisi bir türkü çığırır ve aşağıdaki kıt’ayı okurdu:

*Nemüz kaldı bizim mülk-i Arabda
Nice biz tururuz Şâm u Halebde
Cihan halkı kabu ayşu tarabda
Gel ahi gidelüm Rûm illerine*

Bu türkü Yavuz’un çok hoşuna gider ve: “Şimdiden sonra burada kalmayı gerektirecek bir şey kalmadı, dönelim.” der ve halkın arzusunun geri dönmek olduğuna hükmedilerek 526 Şaban 923, 13 Eylül Pazar günü Mısır’dan ayrılıp Şam tarafına doğru yola çıkılır.¹⁸

Şâir Gazâda ise...

Osmanlı devri savaşlarını bir şairin gözüyle anlatan Gazavatnameler’e şairin şahitliği için özellikle başvurulmalıdır. Başta Osmanlı devrinde önemli seferler için kaleme alınan ve yapılan savaşı en ince detaylarına kadar edebî bir dille anlatan gazavatnameler tarih için en önemli vesikalar arasında sayılmalıdır.¹⁹ Futuhî’nin, Kanunî’nin Macaristan seferini anlattığı Enisü’l-Guzat adlı gazavatnamesi üzerine değerli bir inceleme kaleme alan Ali Canip Yöntem bu eserin, Kanunî’nin Macaristan seferi üzerine yazılan en önemli eser olduğunu, savaşın atların nal sayısına kadar bütün teferruatıyla anlatıldığını söylemekte ve tarihçilerin bu eserin muhakkak incelemeleri gerektiğini ifade etmektedir.²⁰

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın Çehrin Kalesi fethi için müstakil iki gazavatname yazılmıştır. Bunlardan Vuslatî’nin gazavatnâmesini şair Sâbit okumuş ve çok beğenmiştir. Bu gazavatname için “altınla işlenip ciltlense yeri vardır” demektedir:

17 Tâhirü’l-Mevlevî, *Şükûfe-i Baharistan*, (Haz: Sema Babuşçu), bkz: Abdurrahman Cami, *Baharistan* (Çev: Turgay Şafak), Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2014, s. 224-225.

18 Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim’in Siyasî ve Askerî Hayatı*, MEB. Yay., İstanbul 2001, s. 102-103.

19 Gazavatnâmeler için daha geniş bilgi için bkz: Agâh Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey Gazavat nâmesi*, Ankara 1956.

20 Ali Canip, “*Enisü’l-Guzât*”, *Hayat Mecmuası*, 1927, C.2, s. 243-244.

*Sezâdur sebt olunsa cild-i zer-kârî-hurşide
Gazâ-nâmen ki nazm-i Vuslatî-i nükte-pîradur²¹*

Bu pek değerli gazâvat-nâme, ordunun padişah tarafından uğurlanışı, Sadrazama sancak-ı şerif'in verilmesi, Davut Paşa'dan hareket, Ruslarla olan mektuplaşmalar ve bu mektupların muhteviyatı, Rusların karşı taraftaki serkeşlikleri, askerin Çehrin önlerine varışı ve kalenin durumu, kale ve kale civarındaki nehir, yer ve bölge adları ve bunların özellikleri, Ramadan adlı Rus komutan başkanlığındaki düşman askerlerinin çokluğu hususlarında pek çok ayrıntıları içermekte ve adeta savaşı başlangıcından sonuna kadar kare kare gözler önüne sermektedir. Şair, düşman askerleri sayısını üçbyüz bin kişi olarak göstermekte ve düşman ordularının niyetleri üzerinde de durmaktadır. Şaire göre bu ordu bir haçlı ordusudur. Salibe tapanların hemen hepsi buradadır. Küfür bir millet-i vahide olmuş, leşker-i sacideye (İslam ordusunu) hüçûma gelmiştir. Bu askerler içinde kimler yoktur ki (Çeh, Çin, Laçın, Bulgar, Rus, Barabaş, Kalmuk vs.)

*Çeh ü Çin ü Lâçîn ü Bulgâr u Rus
Heme fitne vü şerr ü mekr ü füsûs*

*Berâbâş ü Kalmak dinilen gabî
Sürüp gelmede hûk-i deştî gibi
'Umûmen perestendegân-ı salib
İder kasd-ı merdân-ı dîn-i habîb
Nisâr olup o millet-i vâhide
Hücûm itmede leşker-i sâcide*

Fakat bütün bu eserler her şeyden önce birer edebî metindir. Edebî metinlerin imgelerle kurulduğu hesaba katılırsa, bu metinlerin önce imgelerinin çözülmesi gerekecektir. Bu da ayrı bir eğitim gerektirir. Örneğin Vuslatî'nin yukarıda adı geçen gazavatnâmesinde şöyle bir beyit vardır:

*Ser-i Moskov isterdi tîg-ı terâş
Ki kâfir hatı gibi kaldurdı baş²²*

"Rusların başı bir kılıç tıraşı istiyordu. Çünkü onların başı tıpkı kâfirlerin yazısı gibi başkaldırmıştı." demektedir.

Bu beyitte şair bazı imgeler kullanmaktadır. Rusların başkaldırdığını söylerken bu başkaldırmanın kâfirlerin yazısı gibi olduğunu söylüyor. Bu, Latin alfabesinin dik harflerden oluşuna bir göndermedir. Kâfirlerin yazıları kendileri gibi, kendileri yazıları gibi dik kafalıdır ve bunları ara sıra tıraş etmelidir.

21 Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*, Sivas 1991, s. 237-240.

22 Vuslatî Ali Bey (2003). *Gazâ-Nâme-i Çehrin*, (Haz. Mustafa İsen, İsmail Hakkı Aksoyak), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 2003, s. 116. Ayrıca bkz: Dursun Ali Tökel, "Şairin Tarihe Düştüğü Not: Şair Gözüyle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Çehrin Seferi", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Ankara, (2001). s. 371-382, 1017. Beyt.

Genç Osman Yenilmiş miydi?

Şairin, tarihte vuku bulmuş önemli an ve savaşlara şahitliğine önem vermenin gerekliliğinden bahsediyoruz. Bu gerekliliğin ne kadar hayati olduğuna Nefî'den bir örnek vermek istiyorum.

Nefî'nin, II. Osman'ın (Genç Osman) Hotin seferi dönüşü kaleme aldığı "**Kaside-i Aliyyü'l-AI Der Ta'rif-i Cihâd-ı Sultan Osman.**" başlıklı bir kasidesi vardır. Daha sonraları pek kişi tarafından eleştirilen bu kaside, Nefî'nin, II. Osman'ın Lehistan seferi üzerine ona övgü olarak yazdığı bir kasidedir.

Bu şiirle ilgili Rıza Tevfik şunları söylemiş: "*Kasidelere gelince, hele Nefî'ye gelince, onların bence hususiyeti ve ehemmiyeti zamanın fetih işleriyle alakalıdır. Sultan Osman ötede mağlup olmuş, Nefî de halâ ona kaside yazıyor, tuhaf olur bu, gülünç olur.*"²³ Rıza Tevfik'in bu sözünü **Diyorlar ki** kitabını baskıya hazırlayan Şemsettin Kutlu şöyle açıklıyor: "*II. Osman Lehistan'a karşı bir savaş açmıştı, bu savaşta Türk ordusu büyük kayıplara uğramıştı. Hal böyle olduğu halde bazı çevreler neticeyi, memlekete bir zafer kazanılmış şeklinde göstermeye çalışmıştı. Bunun üzerine Nefî de padişâhı öven bir kaside yazmıştı. Rıza Tevfik bu samimiyetsizliği kınamaktadır.*"²⁴

Peki, durum neydi? Rıza Tevfik'in dediği gibi mi yaklaşalım hadiseye? Olaylar, onları o sonuca getiren silsileden bağımsız olarak ele alınırsa hakikaten gülünçlük işte ancak o zaman açığa çıkar. II. Osman kimdi, bu sefere niye çıkmıştı, bu seferin diğerlerinden farkı neydi, Nefî neden böyle bir kaside yazmıştı? Şimdi kısaca bunlara değinelim:

II. Osman 14 yaşında tahta geçmişti. Devri Osmanlının en karışık zamanlarından birine tekabül eder. Zamanında memlekette büyük fitneler zuhur etmiş, devlet, muhteris valide sultanların ve fesat ehli vezirlerin elinde kalmıştı. Balkanlarda çıkan büyük karışıklıkları gidermek amacıyla Lehistan'a savaş ilan eder ki bu kararı verdiğinde henüz 16 yaşındadır. Hotin Seferi olarak da bilinen bu sefer bir yenilgiyle mi sonuçlanmıştı?

"Yirmi beş gün boyunca yapılan saldırılar düşmanı kaleden atamadı ama etrafta dehşet uyandırdı. Nuri Sultan yüz bin esirle ordugâha döndü."²⁵ Peki, kale neden alınamamıştı, padişahın beceriksizliği yüzünden mi? Hotin kalesinin muhasarasında kalenin alınamamasının en büyük amillerinden birisi, yeniçerilerin itaatsizliği ve disiplinsizliği olmuştur. Rivayetlere göre asker savaştan kaçmış, para az veriliyor diye muharebeye iştirak etmemiş, günlerini yağmayla geçirmiştir. Yeniçerilerin isyanları ve çapulcu davranışlarda bulunmaları, savaşa karşı isteksizlikleri, devlet erkânı arasındaki çıkar çatışmaları (Hotin Seferinde çok değerli bir kumandan olan Karakaş Mehmet Paşa düşmana karşı savaşırken,

23 Ruşen Eşref Ünaydın, *Diyorlar ki*, Hazırlayan: (Şemsetdin Kutlu) MEB Yay. İstanbul 1972, s. 126. Bu konuyla ilgili ayrıca bakınız:

24 Ruşen Eşref Ünaydın, *Diyorlar ki*, Hazırlayan: (Şemsetdin Kutlu) MEB.Yay. İstanbul 1972, s. 336.

25 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1988 s. 131.

kaleye bayrak dikeceği sırada göğsüne isabet eden iki kurşunla, şehit olmuştu. Onu kiskanın Veziriazam Hüseyin Paşa hasedi yüzünden Mehmet Paşa'ya yardım etmemiştir.) II. Osman'ı sulha mecbur etmişti. "Leh elçileri gelip bu harbe sebep olduklarından dolayı özür dileyerek Sultan Süleyman manasındaki esas üzere sulh yapmak istediler. Lehistan Kanuni zamanında olduğu gibi her yıl 40.000 (Kırk bin) altın verecekti."²⁶

Düşman birlikleri Osmanlı hükümdarına özür beyan ediyor, yılda kırk bin altın vermeyi taahhüt ediyor, sınırlar Kanuni zamanındaki sınırlara çekiliyor... Şimdi biz buna yenilgi mi diyelim? Bu yenilgi de neden II. Osman'ı suçlayalım da asıl Yeniçerilerin serkeşliğini, disiplinsizliğini dile getirmeyelim?

Sadece bunlar değil tabii, daha çocuk denecek yaşta olan (16 yaş) II. Osman'ın fevkalade özellikleri de vardır. II. Osman, Kanuni'den 60 yıl sonra ordunun başında sefere çıkan ilk Osmanlı sultanı idi. Onun dönemine kadar Uzunçarşılı'nın deyimiyle Osmanlı sultanları "bizzat ordunun başında cephelerde uğraşan bir başkumandan değildir."²⁷ 16 yaşında cihan devletinin hükümdarı olan II. Osman fevkalade özelliklere de malik birisidir. Mükemmel bir tahsil görmüştür. Farsî mahlasıyla şiirler yazmaktadır ve bir divançesi vardır²⁸. Bünyeye çok kuvvetli, üstün bir pehlivan, yiğit bir silahşordur.²⁹ İngiliz elçisi Thomas Roe, II. Osman'la ilgili şunları söyler: "Osman, mağrur, büyük ruhlu ve pek cesur bir genç idi. Hıristiyanların can düşmanlarından biriydi. Ecdadının zaferlerine karşı büyük bir gıpta duymakta, büyük işler planlamakta ve namını hepsinin üzerine çıkarmak için hırslı gayret sarf etmekteydi."³⁰

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Sultan Genç Osman, fevkalade hayallere malik, sönmüş cihat ruhunu yeniden alevlendirmek isteyen, büyük gayeler peşinde olan bir padişah idi. Nefî'nin ona yazdığı kasidedeki şu beyit onun asıl gayesini göstermektedir:

*Ser-firâz ettin Livâü'l-hamd-i din-i Ahmed'i
Kâfire gösterdin el-hakk dest-bürd-i Hayder'i*

Amaç sadece bir savaş, bir fetih değildir, asıl olan, uzun süredir duvarlarda asılı kalan Livâü'l-Hamd'i tekrar yüceltmektir: "İslam dininin Livâü'l-hamdini (sancağını) yücelttin. Küfre, imansızlığa gerçekten Ali'nin zaferini, üstünlüğünü gösterdin." Gerçekten de uzun senelerden beri ilk defa bir Osmanlı Sultanının başkomutanlığında küffara karşı Livâü'l-hamd açılmaktadır.

Sultan Osman, bu fethi çıkmakla asıl Hz. Peygamberi hoşnut etmiştir:

*Tigına n'ola yemîn eylerse rûh-ı Murtaza
Bir gaza ettin ki hoşnûd eyledin Peygamber'i*

26 Uzunçarşılı, s. 132.

27 Uzunçarşılı, s. 120.

28 II. Osman'ın şiirleri yayınlanmıştır. Bkz: Esra Keskinliğiç, *Sultan II. Osman*, Şule Yay., İstanbul 1999.

29 Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I. Cilt, Faysal Finans Kurumu Yay. İstanbul 1986, s. 331. Öztuna, s. 331.

30 Öztuna, s. 331.

Nef'î'nin şahitliği tarihi, Tarih'in şahitliği ise Nef'î'yi doğruluyor. Bir şeyin şahidi bir değil de iki olsa ne mahsuru var? Lakin şiirin şahitliği, kendisine o göze bakılmayınca kolay çözülecek iş değildir.

SONUÇ

Tarihe bir de şairin şahitliğinden bakmaya ihtiyacımız var, eminim bu bakış bizi daha da zenginleştirecektir. Özellikle şair ve şiirin medya vazifesi gördüğü çağlarda şairin tanıklığı daha da kaçınılmaz olacaktır. Her ne kadar, tarihi hakikatleri sadece arşiv belgelerinin şahitliğiyle kabule uygun gören tarihçiler olsa da, yukarıda Halil İnalçık'ın menakıbnâme örneğinden yararlandığı gibi, geçmişe şiir ve şairin gözüyle de bakmamız gerekecek. Özellikle Osmanlı insanının neredeyse hemen her derdini, meramını, savaşlarını, hikâyelerini, dini duygu ve düşüncelerini şiirle yazmayı yeğledikleri göz önüne alınırsa. Yüzbinlerce sayfa metin bu açıdan incelenmeyi beklemektedir. Biz bu yazımızda bu düşünceye doğrudan doğruya bir nebze katkıda bulunmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

AHMEDÎ, *İskender-nâme*, (Haz: İsmail Ünver), TDK Yay., Ankara 1983.

Avcı, İsmail, *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvan'ın İskendernâmesi*, bkz: http://dspace.balikesir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1792/%C4%B0smail_Avc%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

BAŞPINAR, Fatih *"Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferine Dair Bir Mesnevî: Merâhî'nin 'Feth-nâme-i Sefer-i Sigetvar' Adlı Eseri"*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/52818>.

BEYATLI, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cem.Yay., İstanbul 1997.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, MEB. Yay., İstanbul 1994.

Gazâ-Nâme-i Çehrin, (Haz. Mustafa İsen, İsmail Hakkı Aksoyak), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 2003.

Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih I*, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bak. Yay., Ankara 1999.

İNALCIK, Halil, *Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yay., İstanbul 2010.

KARACAN, Turgut, *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991.

KESKİNKILIÇ, Esra, *Sultan II. Osman*, Şule Yay., İstanbul 1999.

LEVEND, Ağâh Sırrı, *Gazavat-nâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey Gazavat nâmesi*, Ankara 1956.

MANGUEL, Alberto, *İlyada ve Odysseia*, (Çev: Algan Sezgintüredi), Versus Kitap, İstanbul 2010.

MANGUEL, Alberto *Kelimele Şehri*, (Çev: Esen Ezgi Taşçıoğlu), YKY., 1. Baskı, İstanbul 2009.

MERİÇ, Cemil, *Cemil Meriç Konuşuyor*, (Haz: Mustafa Armağan), KETEBE Yay., İstanbul 2018.

Nef'î Divanı, (Haz: Metin Akkuş), Akçağ Yay., Ankara 1993.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I. Cilt, Faysal Finans Kurumu Yay. İstanbul 1986.

TARLAN, Ali Nihat, *Zâti Divânı*, İÜEF Yay., İstanbul 1968, C.II, G. 701.

Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitb., İstanbul 1973.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Şükûfe-i Baharistan*, (Haz: Sema Babuşçu), bkz: Abdurrahman Cami, *Baharistan* (Çev: Turgay Şafak), Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2014,.

TÖKEL, Dursun Ali, “*Şairin Tarihe Düştüğü Not: Şair Gözüyle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Çehrin Seferi*”, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Ankara, (2001).

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1988.

UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim'in Siyasi ve Askeri Hayatı*, MEB. Yay., İstanbul 2001.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, Hazırlayan: (Şemseddin Kutlu) MEB. Yay. İstanbul 1972.

YÜKNEKİ, Edip Ahmet, *Atabetü'l-Hakâyık*, (Haz: Ayşegül Çakan), T.İş Bankası Yay., İstanbul 2015.

YÖNTEM, Ali Canip, “*Enisü'l-Guzât*”, Hayat Mecmuası, 1927.